

Krop og ligestilling

Af Jo Krøjer

Hvilken slags forskning?

Alle, der har beskæftiget sig seriøst med køn og ligestilling har oplevet diskussioner, der afsporede, projekter, der slet ikke formede sig som forventet og sidst, men ikke mindst: modstand, modstand og atter modstand. Ofte optræder modstanden som noget, der umiddelbart ligner velvilje. I løbet af de år, jeg har været involveret i LO's ligestillingsarbejde på forskellige måder, er jeg tit blevet mødt af stor imødekommenhed overfor ligestillingsarbejde som sådan – men: ” *Not in my backyard!* ”. Interessen og velviljen gælder kun så længe, ligestillingsarbejde er noget, der ikke har med den pågældende selv og hans/hendes organisation at gøre. Ofte kommer rationelle argumenter til kort. Og diskussioner om køn og ligestilling kan i stedet føre til forskellige følelsesladede statements om, hvordan mænd og kvinder bare *er!*

Det sker også, at arbejdet med køn og ligestilling strander, fordi der tilsyneladende ikke er nogen, der finder det relevant nok. Da jeg i 1999 indledte et forskningssamarbejde med LO og FIU, var tanken derfor fra begyndelsen skabe et projekt, der tog udgangspunkt i noget, som projektdeltagerne faktisk syntes *var* et problem. Derfor udformede jeg sammen med LO/FIU et pilotforløb, hvis primære omdrejningspunkt var en tæt arbejdspladsforankring. Deltagerne på forløbet skulle arbejde med problemstillinger, som de oplevede som konkrete problemer i hverdagen på deres arbejdspladser. Dette forløb har siden udviklet sig til de Mainstreamingsambassadørnetværk, som i dag findes overalt i landet.

Alt i alt har udgangspunktet for min forskning således været, at jeg for det første ønskede at få en dybere forståelse af, hvad det er for nogle følelser, der dukker frem, når vi taler køn og ligestilling. Derfor har jeg i mit forskningsarbejde ønsket at arbejde med ligestilling og køn på en måde, der rummer kropslige, sanselige og følelsesmæssige dimensioner af relationer i arbejdslivet. For det andet har det været et grundlæggende kriterium for mig, at mit arbejde skulle have en umiddelbar relevans for de, som skulle deltage i forskningsforløbet sammen med mig. Og som følge heraf ønskede jeg, at forskningen skulle pege fremad og ikke blot skue tilbage på det ligestillingsarbejde, som måske ikke altid virker så godt eller så hurtigt

som ønsket. Alt dette mandede ud i, at jeg igennem et års tid mødtes en gang om ugen eller måneden med en håndfuld tillidsfolk fra to arbejdspladser og fulgte med i deres arbejde, engagement og genvordigheder med at løse køns- og ligestillingsproblemer på deres arbejdspladser. Undervejs i forløbet fik jeg lov at interviewe dem to gange hver.

Er ligestilling relevant? – Det biologiske argument.

Som nævnt har jeg mødt forskellige former for direkte og indirekte modstand mod at tage køn og ligestilling seriøst og anerkende det som et væsentligt, fagpolitisk spørgsmål. Jeg vil derfor opholde mig lidt ved forskellige måder at opfatte og diskutere køn og ligestilling på i den praktiske, politiske diskussion. De meget forskellige opfattelser af, hvad køn og ligestilling handler om, kan helt overordnet inddeles i fire kategorier.

- 1) Forskelle mellem mænd og kvinder skyldes biologiske forskelle og er derfor naturlige. At ændre på kønsforskelle og uligheder mellem mænd og kvinder er derfor enten umuligt eller forkert (unaturligt).
- 2) Forskelle mellem mænd og kvinder er psykologisk betinget og dannes i vores tidlige opvækst gennem relationerne til vores forældre. At ændre på kønsforskelle og uligheder mellem mænd og kvinder er derfor vanskeligt og kræver en terapeutisk indsats overfor den enkelte.
- 3) Forskelle mellem mænd og kvinder er samfundsmæssige og skyldes den måde, vi har indrettet os på økonomisk. At ændre på kønsforskelle og uligheder er derfor muligt og måske endda ønskeligt, men kræver grundlæggende ændringer af bl.a. arbejdsmarkedet og andre økonomiske forhold.
- 4) Forskelle mellem mænd og kvinder skyldes vores opfattelser og forestillinger om, hvad det er muligt at gøre og være som mænd og kvinder. At ændre på kønsforskelle og uligheder kræver, at vi bliver klar over, at tingene kan være anderledes og at vi selv med vores måde at tale og handle på bidrager til at opretholde tingenes tilstand – eller det modsatte.

Den første, biologiske forklaring er interessant at opholde sig lidt ved.

Den optræder nemlig i høj grad i de argumenter, som indgår i politiske aktørers måde at diskutere kønspolitik på, også i fagbevægelsen. Jeg var for et par år siden ude blandt nogle

tillidsfolk fra et stærkt mandedomineret fag og forbund, for at høre om deres holdning til køn og ligestilling. En gennemgående holdning hos mange af dem var, at ligestillingspolitiske tiltag var af det onde. Den holdning skyldtes, at disse tillidsrepræsentanter ikke troede på, at en ligestillingsindsats kunne virke, fordi kønsforskelle er biologiske og medfødte. De biologiske kønsforskelle var samtidigt også forklarende for det kønsopdelte arbejdsmarked: det er kvinders fysik, der forklarer at nogle fag er kvindefag mens andre er domineret af mænd. Jeg har senere haft lejlighed til at diskutere køn og ligestilling med ledelsen fra samme fagforbund. Ledelsen havde samme indstilling til køns- og ligestillingspolitisk arbejde: det kunne da være meget godt, men det er ikke muligt at ændre på det kønsopdelte arbejdsmarked, for der er naturlige grunde til, at det er, som det er.

Det er jo på sin vis ikke overraskende, at en ledelse, som er politisk valgt, er på linje med sine medlemmer. Men det, der er væsentligt at få øje på i forbindelse med det biologiske argument er, at det kun er, når vi taler køn og ligestilling, at politikere vil lade naturen råde. Hvis man derimod taler om bilisme, arbejdsmiljø, eller dansk svineproduktion, så hører vi ikke, at naturen skal afgøre, hvordan vi indretter vores civilisation. Og det ville også være ejendommeligt, da civilisation jo netop er kendetegnet ved at være det, der IKKE er ren natur. Når man diskuterer køn og ligestilling, er det derfor vigtigt at være opmærksom på, at det biologiske argument bliver brugt til at konstruere en argumentation, der får det til at se ud som om den pågældende taler/debattør ikke forholder sig politisk eller holdningspræget til ligestillingsspørgsmålet: ” jeg lader bare naturen råde”. På den måde får det biologiske argument det til at se ud som om, at det er de andre - dem der ønsker ligestilling på den (fag)politiske dagsorden - der politiserer unødigt! Det er en usynlig og derfor meget virksom måde at udøve magt på. For det er samtidigt en måde at føre en politisk diskussion på, som indirekte udtrykker holdninger til og sætter rammer for, hvad det vil sige at være en mand og en kvinde. Nemlig ved at påkalde sig naturens orden for, hvordan man skal være og gøre som mand eller kvinde.

Køn som et samspil af mange faktorer.

Alle de, der ikke opererer med en snæver biologisk forståelse af køn og ligestilling, har imidlertid også en mere eller mindre klar opfattelse af, at der er en bestemt slags kronologi på færde i forbindelse med vores udvikling som mænd og kvinder. Man fødes med et bestemt

biologisk køn, så bliver man opdraget af sine forældre og skolen og samfundet, derefter kommer man ud på arbejdsmarkedet og tilsammen skaber det nogle bestemte holdninger og bestemte måder for den enkelte at indgå i sine omgivelser på.

Resten af denne artikel tager afsæt i den opfattelse, at påvirkningerne og sammenhænge mellem de 4 delelementer (biologi, psykologi, samfund og forestillinger) af, hvad køn handler om, de ikke bare går én vej. Jeg vil præsentere en forståelse af køn, der går ud på, at vi hele livet gør os en uendelig mængde af erfaringer indenfor forskellige livsområder. Den viden om os selv og andre, som erfaringerne giver os, har betydning indenfor andre livsområder, end det, som erfaringen kommer fra. Det er jo egentlig en indlysende konstatering af, at vi ikke på noget tidspunkt i vores liv er færdige med at udvikle os selv og vores forståelse af den verden, vi indgår i.

Det betyder, at vores omgangsformer er med til at opdrage os. Andres holdninger til os er også bestemmende for vores psykologiske oplevelse af, hvordan det er at være mænd eller kvinder. Og det biologiske er ikke bare et givent og uforanderligt udgangspunkt. Tværtimod har vores placering på arbejdsmarkedet direkte betydning for vores biologi: For eksempel bliver flere kvinder end mænd fysisk nedslidte, fordi de er placeret i de mest slidsomme brancher og funktioner på det kønsopdelte arbejdsmarked.

Arbejdsmarkedet findes og kan iagttages af både børn og voksne. Det vi ser som både børn og voksne har betydning for, hvad vi føler, der er det rigtige arbejde for os som piger og drenge eller mænd og kvinder. Det har altså ikke bare holdningsmæssige, men også psykologiske, følelsesmæssige konsekvenser for små piger og drenge at opleve, at det næsten kun er kvinder, der er pædagoger og mest er mænd, der er fysiklærere. Sammenfattende kan man sige, at de fire forklaringer er dele af det, som forskere med en samlet betegnelse kalder *kønnede subjektiveringsprocesser*. Kønnede subjektiveringsprocesser er altså alle de forhold, vi indgår i og som er medvirkende til at give os en oplevelse af, hvad det vil sige at være mand eller kvinde.

Krop og landskab – en ny forståelse af køn og arbejdsplads.

I min måde at arbejde med køn og ligestilling i arbejdslivet på, er jeg især inspireret af en kvindelig teoretiker og kønsforsker, den australske Bronwyn Davies. Med hendes begreber er det blevet muligt for mig at gøre det, jeg godt ville, nemlig at arbejde med kønnets betydning i arbejdslivet på en måde, der inddrager vores følelsesmæssige oplevelser af kroppen og stedet som betydningsfyldte for, hvem vi er. Det er en ny og anderledes måde at arbejde med køn og ligestilling på, og jeg vil forsøge at forklare grundtrækkene i den, fordi måden vi tænker køn på - som jeg allerede har illustreret - er politisk og har politiske konsekvenser.

Den måde at tænke køn på, som jeg vil præsentere for jer her, består af et begreb om kroppe og landskaber, som Davies kalder 'krop/landskabs-relationer', og et begreb om *oplevelsen* af landskaber, som Davies kalder (be)longing.

Davies foreslår, at vi opfatter kroppen, og det vil altså sige den mandligt eller kvindeligt kønnede krop, som et sted i et landskab. Nemlig som en del af det landskab, der omgiver den. Men i den måde, som Davies tænker landskab på, er et landskab ikke bare et landskab i den betydning, som vi plejer at mene. Landskaberne i krop/landskabs-relationer betyder alle de steder, vi befinder os. Vores arbejdspladser er landskaber, og vores kolleger er en del af arbejdspladsens landskab. For at gøre sådan en måde at tænke på til en nærliggende mulighed, er det nødvendigt at forstyrre grænsen mellem landskab og krop, så vi ser kroppen som *en del af landskabet* og ikke som 'et andet' i landskabet. På den måde vil Davies "*forstyrre og afbryde taget-for-givne og kliché-fyldte måder at vide kroppen på.*"

Det vil sige, at kroppen ikke ses som en enhed for sig selv, men som en del af en relation. Pointen er, at den relation er en magtrelation. Det betyder, at kroppen produceres som subjekt i relation til landskabet. Eller med andre ord: at vores mandlige og kvindelige kroppe formes af de steder, vi er og de måder, vi indgår på i forhold til stedet. For eksempel på vores arbejdspladser: ens krop formes meget forskelligt af at være på en fabrik, afhængigt af, om man går rundt og gør rent dagen lang, eller om man sidder ved en skærm og overvåger produktionen. Og ikke alene formes vores krop forskelligt, denne formning af kroppen giver os også forskellige muligheder for at opleve os selv kropsligt. Oplever vi os selv som stærke, som én, der har overblik og autonomi? Eller oplever vi os selv som tunge og immobile uden handlemuligheder?

Som man måske fornemmer, så er den måde, vi kropsligt oplever os selv på på vores arbejdsplads også afgørende for, hvordan vi opfatter vores arbejdsplads. Det vil sige, at relationen mellem krop og landskab går begge veje: landskabet former kroppen, men kroppen former også vores oplevelse og forståelse af landskabet. På den måde understreger Davies det geografiske steds betydning: Det er ikke ligegyldigt for vores oplevelse af os selv, hvor vi opholder os.

Et landskab i en krop/landskabs-relation er altså ikke bare en objektiv størrelse, noget, som man kan se på uden for vinduet. De er nemlig også *vores* landskaber. Når en kvindelig mejeriarbejder er på arbejde på mejeriet, er hun ikke nødvendigvis i det samme landskab som sin mandlige kollega, selvom han er på arbejde det samme *sted*. Den kvindelige mejeriarbejder *gør* noget andet i Mejeriets landskab end sin mandlige kollega. Og hun har en anden relation til sine kollegaer end han har. Og til ledelsen, som udgør et forskelligt sted i Mejerilandskabet alt efter om det er kvindens eller mandens mejerilandskab. Her følger en *fortætning* (dvs. små, kondenserede uddrag fra de interviews, jeg lavede med tillidsrepræsentanterne) om at indgå i Mejeriets landskab:

problemet er at få et samarbejde
med ledelsen
Det er mit problem
at få et samarbejde i gang
Den øverste chef havde den indstilling
at vi havde en mur
imellem os
det var ham
der sad på stolen.
Og bestemte.
det kommer du ikke
ret mange vegne med.

Man kan spørge sig selv, om det er indlysende, om det er en mandlig eller kvindelig mejeriarbejder, der oplever mejeriet sådan her? Når det nu er en kvinde, der fortæller, så illustrerer fortællingen ikke overraskende den del af kønsarbejdsdelingen, som betyder, at der er flest kvinder i bunden og flest mænd i toppen. Det er ikke nyt, vi har hørt det ofte før. Det nye er, at ved at få fortællingen til at handle om, hvordan det opleves at være kropsligt tilstede

i et kønsopdelt fabrikslandskab, så for vores viden om det kønsopdelte arbejdsmarked en ny, følelsesmæssig dimension.

Landskaber, der almindeligvis opfattes som et geografisk sted indeholder altså hos Davies også kroppe. Relationerne mellem kroppe og landskaber bliver til et samlet begreb, fordi Davies ophæver grænsen og adskillelsen mellem krop og sted, mellem menneskelig væren og geografisk beliggenhed. Krop/landskabs-relationen betegner på den måde en 'befinden-sig'. Den måde, som en mandlig og en kvindelig slagteriarbejder befinder sig på Slagteriet på, er forskellige, ligesom den måde, den mandlige slagteriarbejder befinder sig på Slagteriet på, ikke nødvendigvis er samme måde som hans mandlige kollegaers. Landskaber forstås med krop/landskabs-begrebet som en slags forlængelse af kroppen. Davies kalder det, at landskabet er medudstrækkende med kroppen. Det betyder, at landskabet rækker ind og aftegner sig i kroppen. Når man fx møder på Slagteriet til sin første arbejdsdag, sker der noget med ens krop. Når kroppen befinder sig i den nye krop/landskab relation til slagteriet, oplever man sin krop på en anden måde.

Min første dag.
Der skulle jeg gå og
læsse halve svinekroppe ud
i nogle biler.
Det var søer.
De vejede halvanden hundrede kilo
stykket.
Vi var to små splejser
selvfølgelig skulle vi løfte de største
og de tungeste
Der gik jo heller ikke længe
før vi knækkede sammen.
Sådan var min første dag.

Den kropslige oplevelse af at være på Slagteriet giver en bestemt oplevelse af, hvem man selv er. Ved at blive en del af Slagteriets landskab, oplever man sig selv på en anderledes måde, end man er vant til. Pointen er, at sådanne oplevelser faktisk er med til at skabe os som mennesker. Vores kropslige og følelsesmæssige oplevelser af og selv på bestemte steder bliver en del af vores selvopfattelse. Hvis denne unge mands første arbejde ikke var på Slagteriet,

men for eksempel som telefonsælger, ville han ikke have oplevet sin krop og sig selv som 'splejset'. Han ville ikke have mærket dødvægten af store søer på sine skuldre og han ville ikke have oplevet at møde grænsen for, hvad hans krop kunne bære. I stedet ville han have oplevet noget helt andet. Og derfor ville han også være en anden, han ville blive formet af andre slags erfaringer.

At mærke kønsarbejdsdelingen

Når vi oplever vores kroppe i landskaberne, er det ikke kun en fysisk oplevelse. Der hører følelser med. Det har jeg kaldt, at vi *mærker* de steder, vi befinder os. Jeg har valgt ordet 'mærke', fordi det både beskriver en sanseoplevelse af noget, og samtidigt indeholder betydningen "at afsætte mærker", og det er jo netop det, som sker med kroppen i en krop/landskabs-relation. Krop/landskabs-relationen er en relation, hvor kroppen mærker landskabet og landskabet mærker kroppen. Det betyder, at den måde vi mærker vores krop på, er afhængig af, hvilket landskab vi befinder os i, og hvilken relation vi har til det landskab. Ideen med at præsentere tillidsfolkenes beretninger som fortætninger er, at den følelsesmæssige side af krop/landskabsrelationen skal træde tydeligere frem.

Nu siger jeg, at krop/landskabs-relationer kan mærkes. Én af de måder, som vi mærker vores krop/landskabsrelationer på, er at vi oplever at høre til i landskabet. Davies siger, at vi altid både længes og hører til i de landskaber, vi er i. Den oplevelse kan illustreres med et eksempel fra forskningsprojektet, hvor en kvindelig slagteriarbejder fortæller om at være hjemmegående.

Man går nok og bliver lidt ensporet
når man går alene hjemme
og kun har med børn at gøre.
Ens dag går med at få ryddet op
og aftensmad og rengøring.
Det kniber at følge med.
Hvad foregår der
udenfor ens vægge.
Man ser godt nok TV-Avisen.
Man vil gerne opleve andet
end husets fire vægge.

Når jeg læser fortættningen om hendes hjem som et landskab, som hun oplever, at hun tilhører, men også længes ud af. Det her er en fortælling af en kvinde, som siden vælger et arbejde udenfor hjemmet og langt senere bliver tillidsrepræsentant. I fortællingen her lyder det, som om denne længsel mod at indgå i et andet landskab på en anden måde opstod, da hun gik hjemme med børnene. Andre gange kan længslen være mod netop at høre til i det landskab, som man er i.

I mit arbejde har den måde at tænke på gjort det muligt at få øje på, hvor vigtigt det er for os, hvor vi føler, at vi hører til. For de tillidsfolk jeg har mødt - og for alle andre, tror jeg - er arbejde og varetagelse af deres tillidshverv er en måde, hvorpå de skaber en bestemt måde at høre til på i relation til deres arbejdsplads. Deres oplevelse af at høre til og længes skaber bestemte muligheder for at opleve sig som kollega eller ansat. Slagteriet og Mejeriet giver dem steder og relationer at opleve tilhør og længsel i. Men de har hver især forskellige muligheder for at høre til og længes. Og den forskellighed skyldes blandt andet kønsarbejdsdelingen. Når mænd og kvinder varetager forskellige arbejdsfunktioner, kommer de til at opleve, at de hører til forskellige steder i arbejdspladsens landskab. Der, hvor kvinderne hører til, føler mændene, at de ikke hører til. Det gør det svært at skabe et fælles, fagligt samarbejde på tværs af køn. Og et samarbejde på tværs af køn er nødvendigt, hvis der skal rokkes ved vores tilvante oplevelser og forestillinger om, hvad mænd og kvinder kan være og gøre. En tillidsmand fra Mejeriet fortæller:

Mine mandlige kollegaer
de siger
du skal ikke bøvl en skid
for de piger.
Bare lade dem
passe sig selv.
men det mener jeg
er forkert.

Samlet kan man sige, at den måde at tænke køn på, som jeg nu har præsenteret jer for, går ud på: *at forstå kroppen og vores kropslige oplevelser af os selv og vores omgivelser, som noget, der vækker bestemte følelser i os. Og at disse følelser og kropslige oplevelser har betydning for, hvad vi får lyst til at gøre og være. Måden vi oplever os selv kropsligt på i forhold til de steder vi er og de mennesker, der omgiver os, bliver derfor en betingelse for den måde, vi forstår os selv som mænd eller kvinder.*

Ved at arbejde med køn som noget, der opstår i en krop/landskabs-relation, bliver det muligt at se, at det kønsopdelte arbejdsmarked og kønsopdelte arbejdspladser ikke blot skaber økonomisk ulighed. Vi kan få øje på, at den måde, vi indgår i arbejdslivet på, vores arbejdsfunktion, vores placering, vores relationer til kollegaerne er afgørende for, hvad vi får lyst til at gøre og være på vores arbejdsplads. Og det skaber bestemte opfattelser hos os af, hvad der er godt og rigtigt for os som mænd og kvinder.

Det betyder, at vi må udvide forståelsen af, hvilken betydning det kønsopdelte arbejdsmarked har for ligestilling. Fordi det kønsopdelte arbejdsmarked og arbejdspladser også producerer bestemte følelsesmæssige oplevelser af, hvad mænd og kvinder er. Og det er følelserne, der er drivkraften og forhindringen i ligestillingsarbejdet.

Anbefalinger:

Fagbevægelsen skal aktivt arbejde for nedbrydningen af det kønsopdelte arbejdsmarked.

Fagbevægelsen skal aktivt arbejde for afskaffelsen af kønsopdeling internt i de faglige organisationer, fx vha. kønskvotering.

Fagbevægelsen skal insistere på, at ligestillingsdiskussioner bør føres kvalificeret, og at udgangspunktet er, at biologiske forskelle ikke legitimerer ulighed mellem kønnene.